

ПИТАННЯ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ АНТИКОРУПЦІЙНИХ ПРОГРАМ МІЖНАРОДНИХ КОМПАНІЙ В УКРАЇНІ

ЩЕРБАКОВА Н.В. - доцент кафедри цивільного права і процесу Донецького національного університету імені Василя Стуса, к.ю.н., доцент

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0278-0170>

НОСАЧ О.Л. - студентка 2 курсу магістратури Донецького національного університету імені Василя Стуса

ORCID: <https://orcid.org/0009-0003-0808-2784>

УДК 346.5:343.3:346.2

DOI 10.32782/EP.2023.4.20

Ця стаття розглядає актуальну проблему підвищення ефективності антикорупційних програм, реалізованих міжнародними компаніями на території України в юридичній площині. Особлива актуальність постає в необхідності залучення зовнішніх ресурсів, інвестицій та технологічного досвіду для забезпечення стійкого розвитку країни.

Аналізується законодавство України та інших держав, підкреслюється існування певних розбіжностей між законодавством та практикою його правозастосування, спрямованого на боротьбу з корупцією у бізнес-середовищі України. Стаття також надає конкретні практичні рекомендації щодо впровадження підвищення ефективності антикорупційних програм, спрямованих на забезпечення дотримання високих стандартів етики та законності у діяльності міжнародних компаній на українському ринку, акцентується роль правознавців у впровадженні та забезпеченні ефективності антикорупційних програм.

Виокремлено заходи щодо підвищення ефективності комплаєнс програм в Україні: 1) освіта та навчання щодо корупційних ризиків, навчок етичної поведінки як важлива складова частина в підготовці висококваліфікованих співробітників; 2) вдосконалення компаніями системи внутрішнього контролю, включаючи моніторинг та аудит, для виявлення можливих порушень та зловживань; 3) співпраця з урядовими органами та органами правопорядку щодо виявлення та припинення корупційних дій; 4) забезпечення відкритості та комунікації з громадськістю щодо заходів боротьби із коруп-

цією; 5) регулярний аудит програми боротьби з корупцією та публікація звітів про її результативність; 6) розробка кодексів корпоративної етики, обов'язкових для всіх співробітників.

Доведено, що антикорупційні стандарти та норми є важливими компонентами при реалізації зовнішньої економічної діяльності іноземних корпорацій на території України.

Висновки цього дослідження підкреслюють необхідність активного сприяння антикорупційним стандартам та ефективному контролю у здійсненні діяльності міжнародними корпораціями на українському ринку; сприяють поглибленню розуміння юридичних аспектів антикорупційного комплаєнсу міжнародних компаній в Україні, а також можуть бути корисними для бізнесу, практикуючих юристів та науковців, що спеціалізуються у галузі боротьби з корупцією.

Ключові слова: антикорупційні програми, комплаєнс, міжнародні компанії, корпорація, суб'єкти господарювання, управління товариством, корупція, протидія, запобігання, захист майнових прав.

У сучасному контексті розвитку глобальної економіки й міжнародних відносин, наявність зарубіжних компаній на території України має надзвичайно важливе значення для перебудови економіки після подій, пов'язаних із збройним конфліктом. Залучення іноземних інвестицій і фахового досвіду набуває роль катализатора відродження національної економіки після військових подій. Для післявоєнної України неможливо піддавати сумніву

важливість входження міжнародних корпорацій, які володіють необхідними ресурсами, капіталом та технологічними знаннями для відновлення та розвитку різних секторів національної економіки. У той же час, цей процес повинен супроводжуватися не лише позитивними економічними наслідками, а й ефективним контролем за забезпеченням відповідних антикорупційних стандартів.

Зарубіжні корпорації несуть відповідальність за дотримання жорстких міжнародних антикорупційних норм і стандартів, незважаючи на те, що в умовах України можуть існувати труднощі їх впровадження. Інтернаціональний характер цих норм створює основу для побудови прозорого та ефективного бізнес-середовища, сприяючи зниженню ризику корупційних практик, що можуть завдати шкоди як компаніям, так і загальному економічному клімату держави. Україна, будучи активним учасником глобальних економічних та політичних процесів, привертає увагу іноземних корпорацій, що діють на світовому рівні. Водночас, країна також стикається із складними викликами антикорупційної спрямованості та потребою у вдосконаленні законодавства та практик боротьби з корупцією. Усе це обґрунтовує актуальність та нагальну потребу запровадження ефективних антикорупційних програм з боку міжнародних компаній, які оперують на українському ринку. Згідно з індексом сприйняття корупції, які були визначені *Transparency International* (неурядова міжнародна організація боротьби з корупцією та дослідження рівня корупції по всьому світу), Україна у 2022 році посідала 116-те місце зі 180 країн світу. При цьому необхідно відзначити, що такий же результат мають Алжир, Ангола, Замбія, Монголія, Сальвадор та Філіппіни; на один бал випереджають Боснія та Герцеговина, Гамбія, Індонезія, Малаві, Непал, Сьєрра-Леоне [1]. Більше того, станом на 2023 рік, як мінімум, вісім міжнародних корпорацій було визнано винними в корупційних порушеннях в Україні або перебувають у процесі розслідувань з боку правоохоронних органів США.

Метою цього дослідження є аналіз та оцінка можливостей підвищення ефектив-

ності антикорупційних програм міжнародних компаній в Україні та запровадження практичних рекомендацій щодо забезпечення ефективної реалізації антикорупційних комплаєнс програм для міжнародних компаній, що ведуть господарську діяльність в Україні. У межах цієї наукової статті буде досліджено різні аспекти антикорупційного комплаєнсу та його вплив на діяльність міжнародних компаній на українському ринку.

Об'єктом дослідження є антикорупційні програми міжнародних компаній, які діють в Україні. Дослідження охоплює вивчення стратегій, методології, практик та інноваційних підходів, що застосовуються міжнародними компаніями для забезпечення дотримання антикорупційних норм українського законодавства та міжнародних стандартів.

Проблема корупції загалом та антикорупційна політика України, зокрема, були предметом наукових досліджень таких науковців, як І. Беззуб, К. Березюк, С. Братков, В. Гладкий, Д. Заброда, В. Заросило, Ю. Івашук, Т. Кобелева, Т. Кустова, О. Лемешко, М. Луценко, О. Маркєєва, М. Мельник, О. Новіков, В. Оболенцев, О. Редько, В. Романовський, І. Сервецький, О. Скочиляс-Павлов, Н. Сметаніна, Д. Соларьова, В. Соловійов, Н. Хавронюк та інші.

Так, Д.В. Соларьова розглянула питання антикорупційного комплаєнсу в Україні, вказала, які зміни простежуються в антикорупційному законодавстві держави, пов'язані з поширенням комплаєнс культури серед українських компаній, визначила коло юридичних осіб, для яких прийняття спеціальних антикорупційних програм є обов'язковим на законодавчому рівні [2, с. 684].

У свою чергу, Т.О. Кобелева у монографії «Комплаєнс-безпека промислового підприємства» дослідила і узагальнена вітчизняний та зарубіжний досвід використання комплаєнс у практиці роботи підприємств та організацій; ввела в науковий обіг термін «комплаєнс-безпека», надала їй детальний розгляд як економічної категорії; зробила акцент на питаннях, які спрямовані на вирішення проблем ефективного вибору органі-

заційних форм комплаєнса на промислових підприємствах [3, с. 10].

У своєму науковому дослідженні «Реалізація комплаєнс-політики НАЕК «Енергоатом» як основа розвитку соціальної відповідальності атомної енергетики» К. М. Березюк проаналізувала ефективність реалізації комплаєнс-політики в атомній енергетиці України; розглянула досвід впровадження комплаєнс-функції за кордоном та на вітчизняних підприємствах; проаналізувала основні проблеми функціонування політики, а також ефективність комплаєнс-політики на НАЕК «Енергоатом» [4, с. 43].

Треба зазначити, що сам термін «комплаєнс» (*compliance* – походить від англійського дієслова «*to comply*» виконувати, відповідати певним вимогам, стандартам). Комплаєнс означає відповідність будь-яким внутрішнім або зовнішнім вимогам або нормам [5, с. 1641]. Відповідність законам, правилам і стандартам у сфері комплаєнса, зазвичай, стосується таких питань, як дотримання належних стандартів поведінки на ринку, управління конфліктами інтересів, справедливе ставлення тощо.

Підприємство, яке не дотримується певних вимог і не відповідає певним стандартам, ставить під ризик здійснення своєї господарської діяльності. Такі ризики необхідно об'єктивно оцінити та за необхідності розробити й застосувати відповідні заходи для їх мінімізації. У сфері бізнесу такий вид діяльності відомий як «управління ризиками».

Концепція «комплаєнс» передбачає систему заходів з управління ризиками, пов'язаними з можливим невиконанням наступних вимог: законів України та інших країн; інших нормативних документів, таких як стандарти, правила тощо; етичних норм, які визначені кодексами поведінки.

Функція «комплаєнс» знаходить своє застосування в різних сферах, включаючи: антимонопольне регулювання; протидію корпоративному шахрайству та корупції; захист персональних даних; корпоративні відносини; захист прав споживачів; трудові відносини; дотримання екологічних стандартів; виконання технічних стандартів; дотримання вимог щодо санкцій; інші аспекти діяльності [6, с. 12].

Крім того, слід зазначити, що термін «комплаєнс» використовується в різних сферах професійної діяльності та може мати різні відтінки значень. У контексті цього дослідження «комплаєнс» розглядається як принцип дотримання відповідності, зокрема, контролю за дотриманням компаніями антикорупційних законів, що застосовуються до їх діяльності. Відповідно, впровадження корпоративної програми комплаєнсу має на меті забезпечити дотримання цих законів та принципів, спрямованих на запобігання корупції та забезпечення етичної поведінки в бізнес-середовищі.

Впровадження корпоративної програми комплаєнсу передбачає низку різнопланових заходів та підходів, що працюють узгоджено для досягнення конкретних цілей. Програма включає в себе методи, етичні стандарти, технічні рішення та стратегії. Методи можуть охоплювати навчання співробітників антикорупційним нормам, створення механізмів звітності про можливі порушення, розробку процедур внутрішнього контролю тощо. Етичні стандарти визначають відповідальність, прозорість та інші цінності, які повинні знаходитися в основі діяльності компанії.

Впровадження корпоративної програми комплаєнсу вимагає від суб'єктів господарювання глибокого розуміння антикорупційних законів та їхнього застосування в конкретному контексті. Це може бути досягнуто завдяки активній співпраці між різними відділами компанії, починаючи від вищого керівництва і закінчуючи, власне, співробітниками компанії.

Важливо зазначити, що норми антикорупційного законодавства мають екстериторіальний характер. У зв'язку із цим багато країн надають юридичну силу заходам протидії корупції як на своїй території, так і за її межами. Це стосується як громадян країни, так і громадян інших держав, як підприємств-резидентів, так і підприємств-нерезидентів, зареєстрованих в одній державі, але діяльність яких розповсюджується на інші. Отже, у розробці правового підходу щодо запобігання корупції в бізнесі важливо враховувати взаємодію трьох ключових складових: 1) міжнародних договорів та нор-

мативних актів, спрямованих на боротьбу з корупцією; 2) законодавства інших країн, що може стосуватися діяльності українських компаній; 3) внутрішніх антикорупційних норм та стандартів законодавства України. Зокрема, досягнення ефективності антикорупційних програм міжнародних компаній в Україні вимагає глибокого вивчення та аналізу цих нормативних актів, а також розроблення та впровадження відповідних стратегій та практик.

Щодо міжнародних нормативних актів, окремо слід виділити Конвенцію Організації економічного співробітництва і розвитку (ОЕСР) «Про боротьбу з підкупом посадових осіб іноземних держав при проведенні міжнародних ділових операцій» [7], у якій було регламентовано та визначено наступні положення: питання підкупу посадових осіб іноземних держав як кримінального злочину; відповідальність юридичних осіб; санкції; юрисдикція та правозастосування тощо. Саме ця Конвенція згодом стала основою для важливішого документу – Конвенції ООН проти корупції, яка була підписана 31.10.2003 [8]. На відміну від Конвенції ОЕСР, цей документ був ратифікований Україною у відповідності із Законом України «Про ратифікацію Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти корупції» (Закон № 251-V від 18.10.2006) [8]. Конвенцією вперше зобов'язано країни-учасниці встановити в національному законодавстві кримінальну відповідальність за такі дії, як: підкуп національних державних посадових осіб; підкуп іноземних державних посадових осіб і посадових осіб міжурядових організацій; розкрадання, неправомірне привласнення або інше нецільове використання майна державною посадовою особою; зловживання впливом (тиск, обіцянка надати перевагу тощо); зловживання службовим становищем.

Надзвичайно вагомою та широко обговорюваною подією стало прийняття та введення в дію Міжнародного стандарту ISO 37001, що визначив єдиний міжнародний стандарт антикорупційного комплаєнсу у сфері бізнесу [9]. Окрему увагу слід приділити міжнародному законодавству, зокре-

ма: FCPA (*Foreign Corrupt Practices Act*) – Закон США про запобігання корупції за кордоном [10]; UKBA (*UK Bribery Act*) – Британський Закон «Про протидію корупції» [11].

FCPA – Закон про запобігання корупції за кордоном, введений у дію в США в 1977 році з метою: запобігання та утримання від виплати хабарів іноземним урядовцям; більшої прозорості у фінансовій звітності; створення конкурентного середовища для компаній, що діють за кордоном. Особливістю FCPA, порівняно із законодавством України, є підхід, відповідно до якого корупційними визнається багато порушень, зокрема, у сфері фінансової звітності, які розглядаються як такі, що створюють умови для безпосередньо хабарництва, слугують інструментарієм таких дій, допомагають приховати корупційні злочини. Особливо небезпечними відповідно до FCPA вважаються корупційні злочини, скоєні компаніями, акції яких торгують на біржах, адже такі дії порушують стабільність фінансової системи США.

Іншим визначним законом у сфері запобігання корупції є Британський Закон «Про протидію корупції» (*UK Bribery Act*), який набув чинності 01.07.2011. З огляду на те, що цей закон був прийнятий значно пізніше FCPA і з урахуванням досвіду правозастосування FCPA, його відмінності від FCPA є цілком зрозумілими та передбачуваними: подібні цілі, але більш суворі положення; ширше трактування порушень; передбачено відповідальність не тільки за виплату хабарів урядовцям, а й за комерційний підкуп.

Переходячи до огляду вітчизняного законодавства, що регулює протидію корупції у сфері бізнесу, неможливо обійти увагою Закон України «Про запобігання корупції» (далі – Закон) [12]. Саме цей Закон вперше визначав обов'язок компаній та їх власників вживати заходів для запобігання корупції, а в певних ситуаціях – створювати антикорупційні програми. Важливо відзначити, що цей підхід може вважатися радикальним, оскільки більшість інших країн включають у своє законодавство рекомендації щодо цього питання. Тим не менше, з огляду на поширення корупційних проявів у вітчизняному бізнесі такі вимоги виглядають належним чином обґрунтованими. Крім того,

важливими є Рішення Національного агентства з питань запобігання корупції України (НАЗК), зокрема Рішення НАЗК України від 13.07.2017 № 317 «Про затвердження Методичних рекомендацій щодо діяльності уповноважених підрозділів (уповноважених осіб) з питань запобігання та виявлення корупції» [13].

Узагальнюючи, законодавство в сфері комплаєнс слід констатувати зростаючий обсяг нормативних актів та вимог, спрямованих на забезпечення ефективних антикорупційних програм та додержання етичних стандартів у діяльності господарюючих суб'єктів. Відповідно до міжнародних стандартів та національних законів, компанії повинні враховувати екстериторіальні аспекти антикорупційного законодавства, а також враховувати особливості регулювання в країнах, де вони здійснюють свою господарську діяльність.

Враховуючи вищезазначене, важливо відмітити, що ефективне дотримання антикорупційного законодавства, зокрема FCPA, вимагає від компаній ретельного аналізу ризиків, пов'язаних з їхньою діяльністю в різних юрисдикціях. Такий аналіз допомагає компаніям розробити та впровадити ефективні програми комплаєнсу, які спрямовані на запобігання порушенням антикорупційних норм і забезпечення відповідності вимогам законодавства.

Детальніше розглянемо зарубіжний досвід запровадження антикорупційної програми, зокрема застосування FCPA та UK Bribery Act. Кожна американська компанія, державна чи приватна, яка провадить діяльність за межами Сполучених Штатів, має приділити серйозну увагу створенню та впровадженню програми відповідності (комплаєнсу) Закону про корупцію за кордоном (FCPA). У контексті вищезазначеного, програма відповідності (комплаєнсу) FCPA означає єдиний документований корпоративний план, призначений для зниження ймовірності того, що компанія братиме участь у порушеннях антикорупційних положень FCPA, а також для виявлення таких порушень та притягнення до відповідальності.

Виважено прописана програма відповідності (комплаєнсу) має очевидну важ-

ливість для навчання співробітників їхнім обов'язкам у цій складній та небезпечній галузі і тим самим захищає компанію від потенційних витрат, зобов'язань та репутаційних збитків, пов'язаних з порушеннями федерального закону, що тягне за собою кримінальну відповідальність. Крім того, Закон передбачає, що корпоративні директори зобов'язані забезпечувати наявність програм, дотримання вимог, розумно розроблених з урахуванням ризиків бізнесу, а не просто намагатися боротися з неправомірними діями, які вже відбулися. Іншими словами, питанню розробки та запровадженню превентивних заходів впливу приділялася велика увага під час розглядання Закону FCPA для подальшої програми відповідності. Безперечна важливість Закону – розглядати процеси розробки програми відповідності з трьома основними компонентами такої програми – корпоративна політика, процедури контролю та моніторинг [10]. Отже, ефективна програма відповідності FCPA таким чином допомагає зменшити ризики хабарництва для міжнародних компаній.

Так само, УКВА означає Закон про боротьбу з хабарництвом (*UK Bribery Act*), яким встановлюються норми для запобігання хабарництву та іншим корупційним практикам; такий акт має екстериторіальний характер та застосовується до компаній, котрі мають бізнес у Великобританії. Подібна програма, котра відповідає специфіці УКВА, працюватиме для тих, хто зобов'язався дотримуватися британських законів [14].

Дослідження необхідності дотримання міжнародної комплаєнс програми Україною відображає актуальний аспект ефективного управління ризиками та дотриманням антикорупційних норм у міжнародних корпораціях. Враховуючи суттєві транснаціональні взаємозв'язки та практики, важливість внесення в програму комплаєнсу місцевих законодавчих вимог набуває вагомого значення.

При цьому слід відзначити, що інструкція Закону про зовнішньоекономічні стосунки (FCPA) віддзеркалює розуміння необхідності важливості внесення в програму комплаєнсу місцевих законодавчих вимог, заявляючи: «Хоча основна увага приділяється дотриманню FCPA, враховуючи існу-

вання антикорупційних законів у багатьох інших країнах, компаніям слід розглянути можливість розробки програми, спрямованої на дотримання антикорупційного законодавства в більш широкому плані» [10]. Така позиція відображає глобальний підхід до антикорупційної відповідальності, який визнає необхідність врахування специфічних правових режимів країн, де компанія провадить свою господарську діяльність.

Зважаючи на те, що корпоративна відповідність є важливою складовою етичного бізнесу та розвитку підприємств, акцентування уваги на визнанні та дотриманні місцевого антикорупційного законодавства має позитивний ефект. Українська бізнес спільнота вже активно адаптує принципи корпоративної відповідності до внутрішньої політики та структури компаній, що вказує на відповідність їхніх дій вимогам антикорупційного законодавства. В Україні названі закони можуть слугувати як рекомендація, котра базується на світовому досвіді щодо програм дотримання етичних норм в умовах антикорупційного контексту. Важливо підкреслити, що в українському контексті ці закони не мають сили закону, але можуть слугувати прикладом ефективних практик та стратегій.

Одним із практичних способів поділитися відповідними ефективними рекомендаціями, що містяться в комплаєнс програмі міжнародної корпорації, яка працює в Україні – є порівняння таких комплаєнс програм міжнародної корпорації з ключовими пунктами в рамках Ознак Програми ефективною відповідності, перелічених у Довіднику ресурсів до Закону США про корупцію за кордоном [10]. Найбільш корупційними є наступні зони: взаємодія з державними органами (такими як митні та дозвільні органи); залучення консультантів для роботи від вашого імені з державними службовцями; робота з квазідержавними службовцями (такими як медичні працівники); пожертвування на благодійні організації; продаж державним підприємствам.

На практиці компанії стикаються, принаймні, з чотирма складними питаннями, які можуть суттєво вплинути на зусилля з дотримання антикорупційних вимог в

Україні: 1) чи виявлять ознаки ефективною комплаєнс програми свою дієвість в умовах України; 2) наскільки можна застосовувати відповідні Закони США на території України, з урахуванням обмежень українського законодавства; 3) як враховані унікальні вимоги корпоративного дотримання вимог щодо боротьби з хабарництвом у міжнародній компанії, яка веде бізнес в Україні, та як вони відрізняються від стандартів, наданих FCPA та УКВА; 4) чи обов'язково адаптувати програми відповідності міжнародних корпорацій до місцевих українських нормативних вимог, додатково до внутрішніх законів їхніх країн.

З огляду на вищезазначене, резюмуємо ознаки ефективною комплаєнс програми, які можуть виявитися дієвими в умовах України на підставі аналізу соціокультурного та правового контексту. Передбачається, що успішність програми буде обумовлена адаптацією до національних особливостей, що включають не лише правовий аспект, а й етичні, культурні та інші аспекти корпоративної діяльності в Україні. Крім того, застосування відповідних Законів США на території України створює юридичні виклики, оскільки існують обмеження українського законодавства для зовнішньої юрисдикції. Враховуючи це, міжнародні компанії повинні визначити межі дії законодавства США в контексті відповідних бізнес-ситуацій та дотримуватися стандартів з врахуванням внутрішніх і зовнішніх обмежень.

Сам термін «комплаєнс» зустрічається в законах та положеннях різних сфер законодавства України. Наприклад, Законом України «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки», у редакції від 19 червня 2020 року [15] визначено поняття комплаєнсу в правовому полі товарних ринків. Так, відповідно до ст. 2 зазначеного Закону під комплаєнсом розуміється регламентований внутрішніми документами професійного учасника ринків капіталу та організованих товарних ринків або особи, яка здійснює діяльність, пов'язану з ринками капіталу та організованими товарними ринками, безперервний процес, спрямований на забезпечення та покращення:

а) опису всіх внутрішніх процесів, пов'язаних з провадженням професійної діяльності на ринках капіталу та організованих товарних ринках або діяльності, пов'язаної з ринками капіталу та організованими товарними ринками;

б) відповідності внутрішніх документів, що описують передбачені підпунктом «а» цього пункту процеси, вимогам законодавства про ринки капіталу та організовані товарні ринки, стандартів, правил, інших внутрішніх документів саморегулювальної організації, членом якої є професійний учасник, правил організованого ринку, учасником якого є такий професійний учасник або на якому його цінні папери допущені до торгів, а також відповідності бізнес-плану (бізнес-стратегії), ухваленого наглядовою радою або іншим органом, відповідальним за здійснення нагляду професійного учасника;

в) виконання працівниками професійного учасника ринків капіталу та організованих товарних ринків або особи, яка здійснює діяльність, пов'язану з ринками капіталу та організованими товарними ринками, правил та процедур, що описують передбачені підпунктом «а» цього пункту процеси;

Крім того, Закон України «Про запобігання корупції», прийнятий у 2014 році [12], а саме ст. ст. 62, 63 містить детальні вимоги щодо комплаєнс-програм для певних типів підприємств, підконтрольних державі тощо. Ці типи компаній повинні прийняти програму відповідності та призначити «комплаєнс спеціаліста».

Відповідно до публічно доступних фактів щодо антикорупційних розслідувань, які напряму стосувалися або стосуються України, можна зазначити наступне. По-перше, згідно з даними міжнародних антикорупційних організацій, Україна активно співпрацює у сфері протидії корупції. Національне антикорупційне бюро України (НАБУ) та Спеціалізована антикорупційна прокуратура (САП) були створені для проведення об'єктивних розслідувань корупційних злочинів. По-друге, Україна ратифікувала Конвенцію ООН проти корупції та інші міжнародні угоди, що зобов'язують країну боротися з цим явищем. Врешті-решт, протягом останніх років Україна

впроваджувала реформи в судовій системі та правоохоронних органах з метою забезпечення незалежності суду та ефективного розслідування корупційних злочинів.

Отже, як убачається із зазначеного, Україна не стоїть осторонь антикорупційних розслідувань, враховує світові тенденції, приділяє значну увагу боротьбі з корупцією та активно співпрацює з міжнародними партнерами в цьому напрямку.

Як слушно зазначають Н.В. Сметаніна та Д.І. Попова, комплаєнс відіграє, безумовно, важливу роль для сучасного бізнесу, зокрема, це стосується компаній, які працюють на міжнародному ринку. При цьому представники українського бізнесу можуть регулювати свої відносини у сфері комплаєнсу виключно базуючись на положеннях міжнародного законодавства. Комплаєнс виступає додатковою гарантією зниження корупційних ризиків та повинен підтримуватися державою. Існує необхідність у розробленні методичних рекомендації, які б встановлювали загальні положення про комплаєнс в Україні, у впровадженні державних заохочень для бізнесу, який добровільно стає на шлях антикорупційної діяльності [16, с. 267].

На сьогодні впровадження ефективних комплаєнс-програм й етичних програм в українських компаніях є найкращою можливістю запобігання корупції у приватній сфері й усунення відповідних проблем, а також захисту законних прав та інтересів бізнесу. Так, наприклад, в Україні комплаєнс-контроль застосовується в основному юридичними особами, які належать до представників, так званого, великого бізнесу, наприклад, група ДТЕК з 2010 року навіть має спеціальний підрозділ – службу комплаєнсу. ДТЕК – є однією з найбільших енергетичних компаній в Україні, у них існує програма комплаєнс, яка спрямована на дотримання правових та етичних стандартів в їх діяльності. Така програма може включати в себе:

✓ внутрішні політики та процедури (розробка і впровадження внутрішніх правил і процедур, які забезпечують дотримання законодавства та етичних норм у всіх аспектах діяльності компанії);

✓ Поведінковий кодекс (розроблення кодексу поведінки для співробітників, який встановлює стандарти етики та професійної поведінки);

✓ співпраця з регуляторами (забезпечення відповідності з обов'язковими вимогами регуляторів у сфері енергетики та інших галузях);

✓ навчання та освіта (проведення тренінгів та навчань для співробітників щодо важливості дотримання стандартів комплаєнсу, а також щодо способів ідентифікації та запобігання корупції та іншим порушенням);

✓ звітність та моніторинг (регулярна оцінка та моніторинг дотримання компанією встановлених стандартів, а також звітність про результати цього моніторингу);

✓ запобігання корупції (впровадження заходів для запобігання корупції та хибній діяльності) [17].

Крім того, показовим прикладом може слугувати ПАТ ВФ «Україна» (Vodafone) (далі – ПАТ). Як зазначають офіційні представники ПАТ: «Діяльність ПрАТ «ВФ Україна» будується виключно на основі застосовного чинного законодавства, відповідно до принципів сумлінного ведення бізнесу, високих стандартів ділової етики та професійної поведінки, прийнятими в нашій компанії» [18]. ПАТ затвердили Політику «Дотримання антикорупційного законодавства», відповідно до якої ключовими принципами діяльності стали: неприйняття корупції у будь-яких формах і проявах; дотримання застосовуваного антикорупційного законодавства; пріоритетність превентивних заходів; системність, інтегрованість антикорупційних заходів та їх відповідність рівню ризику; належна обачність; персональна відповідальність; послідовність та загальність застосування політики [18]. Крім того, ПАТ затвердили Кодекс поведінки, у якому викладено норми внутрішньо корпоративної поведінки, правила взаємодії співробітників ПАТ з клієнтами, діловими партнерами, державними органами та зовнішніми аудиторіями. Такий Кодекс є обов'язковим для виконання всіма співробітниками ПАТ незалежно від займаної посади, а також для будь-якої третьої сторони, що діє від імені

або в інтересах ПАТ, за умови умові підписання відповідного зобов'язання [18]. Крім того, варто відмітити, що комплаєнс застосовується й у діяльності державних підприємств, наприклад, ДП НАЕК «Енергоатом» [19], ГК Нафтогаз [20].

Як було зазначено вище, більшість нормативних актів, спрямованих на боротьбу з корупцією, мають екстериторіальну сферу дії, що означає їх застосування не лише на території держави, що прийняла їх. У цьому контексті варто дослідити практику використання цих законів протягом останніх років. Наприклад, Teva Pharmaceutical Industries Ltd сплатила понад 283 мільйони доларів для врегулювання звинувачень згідно із FCPA [10]. Міністерство юстиції США оголосило, що гігант фармацевтичної індустрії, ізраїльська компанія TEVA Pharmaceutical, найбільший у світі виробник лікарських препаратів, погодилася припинити кримінальні обвинувачення і сплатити понад 283 мільйони доларів у зв'язку зі схемами, включаючи підкуп посадових осіб в Україні та Мексиці. Крім того, компанія погодилася виплатити ще 236 мільйонів доларів відповідно до позасудової угоди з Американською Комісією з цінних паперів і фондових ринків. Протягом періоду з 2001 по 2011 рік, компанія регулярно давала хабарі українському посадовцеві, а також надавала подорожі та інші цінності на суму близько 200 тисяч доларів. За ці пільги чиновник використовував своє посадове становище та вплив в українському уряді для сприяння реєстрації фармацевтичних продуктів компанії TEVA. Важливо відзначити, що особи, їх посади та приналежність чиновників до департаменту залишаються анонімними. Подібні обвинувачення були також пред'явлені компанії в Мексиці [21].

Ще одним прикладом може слугувати справа проти Archer-Daniels-Midland. У грудні 2013 року Комісія з цінних паперів і фондових бірж США висунула обвинувачення проти Archer-Daniels-Midland (ADM) – світового виробника харчових продуктів – у недостатній ефективності своєї програми комплаєнс та порушенні Закону про зовнішні корупційні практики (FCPA), внаслідок чого було нараховано штрафи на суму

\$53,8 мільйонів. За звинуваченням, підтвердженим розслідуванням Комісії, дочірні підприємства ADM – АСТІ GmbH в Німеччині та АСТІ Ukraine в Україні – здійснювали неправомірні виплати на загальну суму в \$21 мільйон з метою сприяння поверненню податку на додану вартість українським посадовцям. Зазначені платежі були приховані шляхом їх внесення до бухгалтерського обліку, як страхові премії та інші бізнес-витрати. Крім того, розслідування було встановлено, що антикорупційна система комплаєнсу у компанії ADM була недостатньою та недосконалою, а дії дочірніх підприємств ADM в іноземних юрисдикціях спричинили незаконне збагачення на суму \$33 мільйони [22].

Судова практика України у справах, пов'язаних з комплаєнсом, постійно розвивається та адаптується до змін у законодавстві та міжнародних стандартах етики та боротьби з корупцією. Це стосується як цивільних, адміністративних, так і кримінальних справ, де питання комплаєнсу можуть виникати в контексті порушень антикорупційного та податкового законодавства, правил конкуренції, та в інших сферах. Наприклад, Рішенням Вищого антикорупційного суду був задовільнений адміністративний позов Міністерства юстиції України до ТОВ «Авангард-Віларті» та ТОВ «Інвестицій-ний союз «Либідь» про застосування санкції, передбаченої пунктом 11 частини першої статті 4 Закону України «Про санкції», у відповідності до якої видами санкцій згідно з цим Законом є: заборона або обмеження заходження іноземних військових суден та військових кораблів до територіального моря України, її внутрішніх вод, портів та повітряних суден до повітряного простору України або здійснення посадки на території України [23] та стягнути в дохід держави 100 % статутного капіталу ТОВ «Авангард-Віларті» та 66,65 % статутного капіталу ТОВ «Інвестицій-ний союз «Либідь» [24].

Таким чином, убачається, що в загальному контексті, судова практика в Україні в справах про комплаєнс має на меті забезпечити дотримання законів, етичних норм та стандартів у бізнесі та владі, а також відшкодування завданих збитків та відповідальність за правопорушення в цій сфері.

Висновки

Встановлено, що Україна прийняла низку законів та міжнародних зобов'язань, спрямованих на боротьбу з корупцією, втім, тим не менше, існують певні розбіжності між чинним законодавством та практикою його застосування. Важливим елементом ефективної антикорупційної програми є формування культури, відмови від корупційних практик як на рівні керівництва, так і серед співробітників.

З'ясовано, що український бізнес поступово адаптує принципи корпоративної відповідності до внутрішньої політики та структури компаній, що вказує на відповідність їхніх дій вимогам антикорупційного законодавства, але з погляду деяких учених використовує комплаєнс програми лише умовно, тобто виконуючи вимоги законодавства, але не здійснюючи реальної превенції корупційних ризиків. З огляду на практичні приклади компаній, у яких існують та виконуються програми комплаєнс, та практику міжнародних розслідувань за порушення антикорупційного законодавства, де фінансова відповідальність досягає неймовірних розмірів, виокремлені наступні можливості підвищення ефективності комплаєнс програм в Україні: 1) навчання (освіта та навчання щодо корупційних ризиків, навчок етичного поведінки як важлива складова частина в підготовці висококваліфікованих співробітників); 2) внутрішній контроль (вдосконалення компаніями системи внутрішнього контролю, включаючи моніторинг та аудит, для виявлення можливих порушень та зловживань); 3) партнерство з урядом (співпраця з урядовими органами та органами правопорядку щодо виявлення та припинення корупційних дій); 4) взаємодія з громадськістю (забезпечення відкритості та комунікації з громадськістю щодо заходів боротьби із корупцією); 5) аудит та звітність (регулярний аудит програми боротьби з корупцією та публікація звітів про її результативність); 6) розробка кодексів корпоративної етики, обов'язкових для всіх співробітників.

Доведено, що антикорупційні стандарти та норми є важливими компонентами при реалізації зовнішньої економічної діяльнос-

ті іноземних корпорацій на території України. Важливість дотримання цих стандартів є незаперечною, оскільки вони сприяють побудові прозорого та стійкого бізнес-середовища, що, у свою чергу, сприяє зниженню ризику корупційних практик та покращенню загального економічного клімату в країні.

У сучасному світовому економічному та політичному контексті, наявність іноземних корпорацій на території України виступає як ключовий фактор у процесі відновлення національної економіки та післявоєнної реконструкції після подій, пов'язаних із збройним конфліктом. Особлива актуальність цього питання випливає з необхідності залучення зовнішніх ресурсів, інвестицій та технологічного досвіду для забезпечення стійкого розвитку країни. Висновки цього дослідження підкреслюють необхідність активного сприяння антикорупційним стандартам та ефективному контролю у здійсненні діяльності міжнародними корпораціями на українському ринку.

Наукове дослідження антикорупційних програм іноземних корпорацій на українському ринку є актуальним та значущим для розв'язання антикорупційних викликів. Результати аналізу стратегій, методологій та практик антикорупційного комплаєнсу сприятимуть подальшій ефективній діяльності іноземних компаній в Україні та зміцненню боротьби з корупцією на рівні держави. Практична застосовність ефективних комплаєнс програм, безперечно, призведе до досягнення економічно позитивного ефекту компанії в цілому, особливо актуалізуватиметься у післявоєнний період, підвищить рівень захисту всіх учасників комплаєнс програм, знизить рівень корупції у нашій державі, слугуватиме залученню іноземних інвестицій та відповідному ефективному захисту прав та законних інтересів як бізнес-структур, так і держави.

Література

1. Офіційний сайт Transparency International URL: https://cpi.tiukraine.org/static/download/%D0%9E%D0%BF%D0%B8%D1%81%20%D0%B4%D0%B6%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%BB_2022_ukr_final.pdf (дата звернення: 01.09.2023 р.).

2. Соларьова Д.В. Антикорупційний комплаєнс у діяльності юридичних осіб приватного права як один з механізмів запобігання корупції. *Молодий вчений*. 2018. № 10 (62). С.684-687.

3. Кобелєва Т.О. Комплаєнс-безпека промислового підприємства: теорія та методи: монографія. Харків: ООО «Планета-принт». 2020. 354 с.

4. Березюк К.М. (2021). Реалізація комплаєнс-політики НАЕК "Енергоатом" як основа розвитку соціальної відповідальності атомної енергетики. *Соціальна економіка*. 2021. № 61. С. 42-50.

5. Oxford English Dictionary. 2010. Vol. 17. 1641 p. URL: <https://www.oed.com/search/dictionary/?scope=Entries&q=compliance> (дата звернення: 01.09.2023 р.).

6. Окунев О., Бойко О., Лукін С. Антикорупційний комплаєнс: посібник для програми з підготовки осіб, відповідальних за реалізацію антикорупційної програми. 2018. 177 с. URL: <https://cgpa.com.ua/wp-content/uploads/2018/07/Compliance.pdf> (дата звернення: 01.09.2023 р.).

7. Конвенція Організації економічного співробітництва і розвитку (ОЕСР) «Про боротьбу з підкупом посадових осіб іноземних держав при проведенні міжнародних ділових операцій» від 21.11.1997 URL: <https://www.oecd.org/daf/anti-bribery/oecdantibriberyconvention.htm> (дата звернення: 01.09.2023 р.).

8. Конвенція ООН проти корупції від 18.10.2006: Закону України № 251-V *Відомості Верховної Ради України*. 2007. N 49. (Конвенцію ратифіковано із заявами Законом N 251-V (251-16) від 18.10.2006. *Відомості Верховної Ради України*. 2006. N 50. Ст.496).

9. Стандарт ISO 37001. Текст Стандарту відсутній у відкритому вільному доступі, придбати його можливо через сайт URL: ISO –<https://www.iso.org/standard/65034.html> (дата звернення: 01.09.2023 р.).

10. Закон про запобігання корупції за кордоном FCPA (Foreign Corrupt Practices Act) від 19.12.1977. URL: <https://www.justice.gov/criminal-fraud/fcpa-resource-guide> (дата звернення: 01.09.2023 р.).

11. Закон Британії «Про протидію корупції» (UK Bribery Act) від 01.07.2011 URL: <https://www.gov.uk/government/publications/bribery-act-2010-guidance> (дата звернення: 01.09.2023 р.).

12. Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014 № 1700-VI. *Відомості Верховної Ради*. 2014. № 49. Ст. 2056.

13. Рішення Національного Агентства з питань запобігання корупції № 317 від 13.07.2017 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0317884-17/sp:dark?dark=0#Text> (дата звернення: 01.09.2023 р.).

14. Офіційний інформаційний сайт Об'єднаного Королівства Великої Британії. URL: <https://www.gov.uk/government/publications/bribery-act-2010-guidance> (дата звернення 28.08.2023 р.).

15. Про ринки капіталу та організовані товарні ринки: Закон України від 23.02.2006 № 3480-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2006. № 31. Ст. 268.

16. Сметаніна Н.В., Попова Д.І. Значення впровадження комплаєнс-програм для зростання прозорості українського бізнесу. *Часопис Київського університету права*. 2018. № 3. С. 266-269. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chkur_2018_3_61 (дата звернення: 01.09.2023 р.).

17. Офіційний сайт ПАТ «ДТЕК» URL: https://dtek.com/ru/investors_and_partners/ethics_and_compliance (дата звернення: 28.08.2023 р.).

18. Офіційний сайт ПАТ «Водафон» URL: <https://www.vodafone.ua/ru/company/partneram/compliance> (дата звернення 28.08.2023 р.).

19. Офіційний сайт ДП НАЕК «Енергоатом» URL: http://www.energoatom.com.ua/komplaens-17/corporate_rules-167- (дата звернення: 28.08.2023 р.).

20. Офіційний сайт ГК «Нафтогаз» URL: <https://gas.ua/uk/compliance> (дата звернення: 28.08.2023 р.).

21. Офіційний сайт уряду США URL: <https://www.justice.gov/opa/pr/teva-pharmaceutical-industries-ltd-agrees-pay-more-283-million-resolve-foreign-corrupt> (дата звернення: 28.08.2023 р.).

22. Остаточне рішення США проти Archer-Daniels-Midland Company та ін. URL: <https://www.justice.gov/usdoj-media/atr/media/1160551/dl?inline-> (дата звернення: 28.08.2023 р.).

23. Про санкції: Закон України від 14.08.2014 № 1644-VII. *Відомості Верховної Ради*. 2014. № 40. Ст. 2018.

24. Рішення Вищого антикорупційного суду від 20 березня 2023 року у справі № 991/1914/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109643500> (дата звернення: 28.08.2023 р.).

SUMMARY

This article discusses the pressing issue of enhancing the effectiveness of anti-corruption programs implemented by international companies in the legal context of Ukraine. The particular relevance arises from the need to attract external resources, investments, and technological experience to ensure the country's sustainable development.

The analysis covers the legislation of Ukraine and other countries, emphasizing the existence of certain discrepancies between the legal framework and the practice of its enforcement aimed at combating corruption in the Ukrainian business environment. The article also provides specific practical recommendations for improving the effectiveness of anti-corruption programs aimed at ensuring compliance with high ethical and legal standards in the activities of international companies in the Ukrainian market, the role of legal experts in the implementation and ensuring the effectiveness of anti-corruption programs is emphasized.

Measures to improve the effectiveness of compliance programs in Ukraine are highlighted: 1) education and training on corruption risks, ethical behavior skills as an important component in the training of highly qualified employees; 2) improvement by companies of the internal control system, including monitoring and auditing, to identify possible violations and abuses; 3) cooperation with government bodies and law enforcement agencies to identify and stop corrupt practices; 4) ensuring openness and communication with the public regarding anti-corruption measures; 5) regular audit of the anti-corruption program and publication of reports on its effectiveness; 6) development of codes of corporate ethics, mandatory for all employees.

It has been proven that anti-corruption standards and norms are important components in the implementation of external economic activities of foreign corporations on the territory of Ukraine.

The conclusions of this study emphasize the need for active promotion of anti-corruption standards and effective control over the activities of international corporations on the Ukrainian market; contribute to deepening the understanding of the legal aspects of anti-corruption compliance of international companies in Ukraine, and can also be useful for business, practicing lawyers and scientists specializing in the field of anti-corruption.

Keywords: anti-corruption programs, compliance, international companies, corporation, business entities, company management, corruption, resistance, prevention, protection of property rights.